

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ 20-30-Х РР. ХХ СТОЛІТТЯ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У даній статті на підставі аналізу наукових позицій цілого ряду дослідників визначаються основні положення концепції соціального виховання членів дитячих громадських об'єднань, що діяли на території західноукраїнських земель у 20-30-рр. ХХ століття. Аналізуються особливості соціально-педагогічної діяльності дитячих організацій різноманітної спрямованості, а також подається опис форм, методів і засобів здійснення соціального виховання в українських, польських і єврейських національних дитячих громадських об'єднаннях.

Виховання за своєю природою завжди соціальне, так як воно покликане служити інтересам суспільства, відповідати цілям і завданням його соціального розвитку, відображати його історичні, етнічні, культурні особливості, духовні ідеали.

У різні періоди вчені по-різному розуміли, а отже, і трактували соціальне виховання, вкладали в нього різну суть. Одні розглядали його як соціальний аспект виховання. Інші зводили до соціальної етики, вбачаючи в ньому досягнення цілей морального виховання і соціальної поведінки в душі відповідальності перед суспільством. Існувала і концепція, згідно з якою соціальне виховання вважалося вченням про партнерство, покликане виховувати людину в душі готовності до компромісу і терпимості до інакомислячих.

У радянській педагогіці, починаючи з кінця 80-х рр. ХХ ст. відновились дослідження в області соціального виховання. Концепцію соціального виховання у 1990 році представив колектив науково-дослідницького комплексу "Школа-мікрорайон" АПН СРСР (керівники авторського колективу В. Бочарова і Б. Бітінас). У ній соціальне виховання трактується як педагогічно орієнтована і доцільна система суспільної допомоги, що необхідна підростаючому поколінню в період його включення в соціальне життя [1].

На нинішньому етапі розвитку педагогіки продовжують існувати певні розбіжності у трактуванні суті соціального виховання. Так, на думку Е. Сорочинської, *соціальне виховання* включає в себе індивідуальну допомогу в ліквідації конфліктів і критичних ситуацій у процесі соціального становлення особистості; підтримку зусиль самої молодшої людини і найближчого мікросередовища в її фізичному, психологічному і соціальному становленні, розвитку індивідуально-творчих здібностей; становлення соціальної, особистісної і професійної компетентності юної особистості; організацію соціально-педагогічної діяльності (*пізнавальної, комунікативної, рефлексивної, практично-предметної, індивідуально-творчої*); успішну взаємодію підростаючого покоління з оточуючим соціально-культурним простором; підготовку юної особистості до відповідальної самоорганізації" [2: 35].

В. Бочарова мету соціального виховання визначає "як формування здатності особи до активного функціонування в конкретній соціальній ситуації при забезпеченні повноцінного розвитку цієї особистості як неповторної людської індивідуальності" [3: 46].

Аналізуючи зв'язок між соціалізацією, соціальним вихованням і діяльністю, ряд науковців (М. Галагузова, Ю. Галагузова, Г. Штінова, Е. Тищенко, Б. Дьяконов) розглядають соціальне виховання як цілеспрямований процес формування соціально значущих якостей юної особистості, необхідних їй для успішної соціалізації [4: 118]. "У сучасній науці соціальне виховання розуміється як планомірне створення умов для відносно цілеспрямованого розвитку людини в процесі її соціалізації" [5: 20].

Аналогічну позицію займає і М. Гур'янова, яка підкреслює, що "соціальне виховання як частина процесу соціалізації являє собою цілеспрямоване управління процесом громадянського формування особистості на основі її залучення до різних видів соціальних відносин у спілкуванні, практичній діяльності" [6: 230].

Р. Овчарова розглядає соціальне виховання як "процес сприяння продуктивному особистісному зростанню людини у вирішенні нею життєво важливих завдань взаємодії з оточуючим світом. Соціальне виховання являє собою систему цілеспрямованого впливу суспільства на цінності, відносини та зміст життя окремої людини, соціальних мікрогруп ..." [7: 27-28].

С. Архипова сформулювала наступне бачення зазначеної проблеми: "Соціальне виховання можна представити у вигляді схеми: включення людини в систему життєдіяльності виховних організацій; накопичення знань та інших елементів соціального досвіду, їх інтеріоризації та соціалізації.

Отже, об'єктом соціального виховання є процес відносно цілеспрямованого і планомірного розвитку людини у виховних організаціях" [8: 37].

Аналізуючи співвідношення понять "соціальне виховання" і "соціалізація", Г. Андрєєва зауважує: "У вузькому смислі слова термін "виховання" означає процес ціле спрямованого впливу на людину з боку суб'єкта виховного процесу з метою передачі йому певної системи уявлень, норм тощо. У широкому смислі слова під "вихованням" ми розуміємо вплив на людину всієї системи суспільних зв'язків з метою засвоєння нею соціального досвіду. Якщо вживати термін "виховання" у вузькому смислі слова, то соціалізація відрізняється за своїм значенням від процесу, який описується терміном "виховання". Якщо ж це поняття вживати в широкому значенні, то різниця ліквідується" [9: 117].

Значний інтерес для нашого дослідження являє точка зору Е. Дніпрова, який вважає, що соціалізація є ширшим поняттям, ніж соціальне виховання, але разом з тим, саме виховання складає його основу, оскільки спроможне внести елемент упорядкування в стихійний процес соціалізації [10: 112].

На думку О. Кодатенка, соціальне виховання в широкому соціальному сенсі, тобто як вплив суспільства на особистість загалом – це і є процес соціалізації, а виховання у вузькому педагогічному значенні – є соціально контрольованою частиною процесу соціалізації [11].

П. Шептенко вважає, що "під соціальним вихованням у його сучасному трактуванні розуміється створення умов і стимулювання розвитку людини, її соціального становлення з використанням усіх соціальних впливів" [12: 36].

У "Словнику з соціальної педагогіки" зазначене поняття подається в такій редакції: "Соціальне виховання – це цілеспрямовано керований процес соціального розвитку, соціального формування особистості людини; допомога людині в засвоєнні і сприйнятті моральних норм; спрямоване виховання людини з урахуванням його особистісно-соціальних проблем і відповідно до соціальних потреб середовища його життєдіяльності" [13: 279].

У 20-30-х рр. минулого століття в Галичині та Волині діяла значна кількість українських, польських та єврейських дитячих і молодіжних громадських об'єднань. Найбільш масовими з українських дитячих товариств були Пласт, Червоний піонер Західної України, Доріст при громадській організації "Просвіта", Організація української середньо шкільної молоді західних земель України, Кружки "Рідної школи", Доріст при молодіжному товаристві "Сокіл". При молодіжній організації КАУМ "Орли" функціонували дитячо-підліткові відділення: "орленята" – діти до 14 років, "орлики" – підлітки у віці 14-17 років. Організація Українських Націоналістів (ОУН) також створила свої дитяче і молодіжне відділення. Зокрема, II-й Великий Збір ОУН (серпень 1939 р.) підтвердив це, записавши в своєму Устрої: "В цілях ... виховання української молоді при ОУН існують окремі формації Доросту і Юнацтва обох полів. До групи Доросту входять діти від 6 до 14 років, до групи Юнацтва – молоді 15-18 років життя" [14: 302]. Починаючи з 1933 року свої дитячо-юнацькі товариства (гуртки) під назвою "Юний хлібороб" почало створювати Крайове Господарське Товариство "Сільський Господар". До зазначених гуртків входили підлітки 13-15 років, які по досягненню 16 років переходили до Секції Хліборобського Вишколу Молоді.

Під безпосереднім керівництвом Комуністичної Спілки Молоді Західної України з 1926 по 1938 рік нелегально діяла комуністична дитяча організація "Червоний піонер Західної України". Її члени були об'єднані в ланки, а ланки – в загони, які налічували по 15-20 дітей і підлітків віком 12-16 років. Загони очолювали комсомольці-активісти. У 1926-27 роках піонерські організації були нечисленні і не привертали до себе особливої уваги. Але з часом їх популярність виросла. У кінці 30-х років піонерські загони діяли уже на всіх західноукраїнських землях і налічували 6 тисяч осіб [15].

Своєю активністю, а також формами організації соціального виховання серед українських дитячо-юнацьких товариств виділявся Пласт. Пластові гуртки, окрім виховання національної свідомості, активно займалися трудовим та фізичним вихованням. До важливих завдань, які ставив перед собою Пласт, належала програма формування творчої, працелюбної особистості, виховання в дітей і підлітків свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства.

Пластова організація поділялася на улади (вікові групи). Наймолодший улад – діти від 6 до 12 років. У дійсності це були два окремих улади. Хлоп'ячий називався Улад Пластових Новаків, а дівочий – Улад Пластових Новачок (УПН).

Методи і засоби соціального виховання, застосовувані Пластом, базувалися на діяльності по оволодінню пластовими вміlostями. Як відзначає Б. Савчук підготовка до складання "іспитів вміlostей" і, власне, їхнє складання відігравали важливу роль у вихованні членів Пласту, яке здійснювалося за принципом "хочеш щось мати – зроби сам". Кількість вміlostей для пластунів постійно зростала, і в 1929 році їх уже нараховувалося понад сто [16: 129].

Головну роль у пластовій системі виховання відігравали проби (пластові іспити – Л.Р.), з яких три були в новацтві. Протягом року можна було оволодіти кількома вміlostями, а на здобуття проби

потрібен був цілий рік, а то й більше. Здобуття проби – це ознака наближення пластуна до певної пластової мети.

Однією з найбільш важливих форм організації виховної роботи Пласту був літній табір праці і відпочинку. Він мав сильний виховний вплив на пластунів, в першу чергу, завдяки спільному перебуванню певний час на природі. Табір навчав дітей і підлітків навикам самообслуговування, вмінню давати собі раду, витривалості й дисципліні.

Завершуючи аналіз виховної діяльності Пласту, слід підкреслити, що сутність виховної сили Пласту полягає в тому, що діти і підлітки декілька років живуть за певною схемою, зживаються з нею, перетворюють її у свій спосіб життя.

Значну роботу по вихованню учнів проводило молодіжне товариство "Сокіл" при якому був створений свій Доріст (дитячо-підліткове відділення). Аналіз лише частини масових заходів, які проводив "Сокіл", дає підстави стверджувати, що це об'єднання відіграло певну роль у соціальному вихованні учнів середнього і старшого шкільного віку. Зокрема, "3 квітня 1924 р. заходами учнів в Станіславі відбувся концерт в пам'ять 63 роковин смерті Т. Шевченка. Організував концерт "Український Сокіл" [17: 193].

Значну увагу керівництво "Соколу" приділяло добору й підготовці вихователів для роботи з дітьми й підлітками. Для них регулярно проводилися курси підвищення педагогічної майстерності, на яких перед вихователями виступали вчителі, кращі вихователі ділилися досвідом виховної роботи. Так, у Львові 10 квітня 1928 року були проведені такі курси: "В програму курсу входили реферати: а) Загальні основи руханки; б) Вправи на 1928 р.; в) Легка атлетика; г) Забави та ігри; д) Організація виховної роботи; ж) Ідеологія Соколіства і Національне виховання" [18: 15].

Активно здійснювали соціальне виховання і Кружки "Рідної Школи". Про це свідчить, зокрема, перелік масових заходів, проведених Кружком "Рідної Школи" приватної дівочої гімназії м. Станіслава. "6 жовтня 21 р. участь у святковій академії в 5-у річницю смерті І. Франка. 22 березня 22 р. участь у поминальній богослужінні в другу річницю смерті письменниці Наталії Кобринської. 3 і 4 червня віддали учениці посвяту Героям, що полягли в боротьбі за волю Батьківщини своєю участю в поминальній богослужінні, зложенням власноручно плетених вінків на їх могилах. 4 червня 24 р. дали святковий концерт на честь Т. Шевченка. 6 березня 25 р. учениці провели "Святочний вечір" у честь Богдана Лепкого. 15 лютого 27 р. були на лекції Д-ра І. Свенціцького "Культура України" [19: 40-41].

Значна кількість Кружків "Рідної Школи" функціонувала у професійно-освітніх навчальних закладах. До участі в роботі Кружків "Рідної Школи" були залучені учні галицької фахово-доповнюючої школи, львівської кошикарської фахової школи, львівської жіночої школи шиття та крою "Труд", фахової школи "Гуцульське мистецтво", жіночої сільськогосподарської школи в Угорцях, фахово-доповнюючої школи в Тернополі та ряду інших [20: 59].

Велику допомогу вихователям, які очолювали Кружки "Рідної школи" надавала учительська громадськість. Так, спеціально для них були розроблені такі напрями роботи: "1. Релігійно-моральне виховання. 2. Національне й громадсько-суспільне виховання. 3. Фізичне виховання. 4. Пластове виховання. 5. Естетичне виховання. 6. Товаристське виховання" [19: 39].

Для подальшої науково-педагогічної розробки змісту і напрямів виховної роботи Кружків "Рідної Школи" важливе значення мала крайова конференція учительства краю, яка була проведена у 1927 році. У постанові конференції було особливо наголошено на тому, що "національне виховання учасників Кружків – це найважливіше завдання "Рідної Школи" [21: 13].

Як форми організації виховної роботи Кружки "Рідної школи" використовували "самоосвітні гуртки, драматичні кружки, співочі дружини, спортові й забавово-прогулькові кружки, гуманітарні спілки (гуманітарні спілки мають на меті розбуджувати в молоді любов до ближнього, несення помочі ближнім у хвилях особистого або всенародного нещастя)" [22: 7].

Найбільш авторитетним і багато чисельним дитячо-юнацьким об'єднанням польських дітей і молоді був Союз Польських Гарцежів (скаутів). Слід вказати на те, що Союз Польських Гарцежів мав на західноукраїнських землях серйозні позиції. "Лише один тільки львівський (воєводський відділ гарцежів – Л.Р.) на кінець 20-х рр. ХХ ст. мав 2200 членів, поділених на 83 дружини. Вони мали значну матеріальну базу, власні домівки у Львові та інших містах, влаштували свої табори у десятках місцевостях краю" [16: 23].

Ознайомлення з працями зарубіжних дослідників та виявлені архівні матеріали дають підставу дійти висновку, що на західноукраїнських землях у 20-30-х рр. майже в кожному загальноосвітньому та професійно-освітньому навчальному закладі, де навчалися польські діти і підлітки, функціонував гарцежський осередок, була налагоджена ефективна співпраця Союзу гарцежів з дирекцією та педагогічними колективами шкіл і училищ.

У першій половині 30-х рр. значного поширення серед гарцежів набув рух "трудового гарту". Щороку десятки "загонів праці" вирушали на роботи в сільську місцевість. При цьому

переслідувалась подвійна мета: 1) надати допомогу польським селянам-колоністам і заробити кошти; 2) пройти школу трудового і фізичного загартування [23: 17].

Значну роботу дружини гарцежів проводили по створенню матеріальної бази Союзу: будували власні домівки, спортивні майданчики і споруди різного призначення. Так, лише за 1922-1925 рр. у Галичині силами гарцежів були споруджені 3 домівки і обладнано 11 спортивних майданчиків [23: 15].

У другій половині 30-х рр. серед гарцежів набуває популярності лозунг "Прояви ініціативу і зароби кошти сам!" Цей лозунг особливо активно втілювали в життя гарцежі м. Тернополя, де "12 дружин мали свої кооперативи, виробничі майстерні та малі підприємства: різьбярні, переплетення і оправи книг, по ремонту меблів, шевські, килимарські, заготівельні, по виробництву щіток, ножів, кооператив по ремонту квартир і будинків, кооператив "Допомога" (його члени займалися доглядом за хворими, немічними та інвалідами за невелику плату)" [24: 65].

У зазначений період на західноукраїнських землях діяли також численні єврейські дитячі та молодіжні громадські об'єднання, які, зокрема, майже всі мали у своєму складі дитячо-підліткові відділення. До найбільш чисельних і авторитетних з них дослідники відносять: "Агат-Сіон", "Ахва", "Бней-Аківа", "Бріт Трумпельдор", Гехалюц Піонер, Гістадрут, Тіква-Сіон, Гашомер Гацоїр, Югент Поалей-Сіон.

Серед єврейських дитячих громадських об'єднань 20-30-х років значну роль у соціальному вихованні дітей і підлітків відіграло скаутське товариство "Бріт Трумпельдор", яке нараховувало у своїх рядах тисячі членів. Змістом виховної діяльності зазначеного об'єднання було патріотичне, релігійне, моральне, трудове і фізичне виховання дітей та підлітків. У рамках реалізації змісту виховання "Бріт Трумпельдор" проводив тривалі походи, під час яких члени єврейських скаутських осередків не лише обслуговували свої потреби, а й працювали, зокрема, допомагали обробляти поля єврейським землевласникам. Важливою формою соціального виховання були табори праці і відпочинку, під час перебування в яких єврейські скаути не лише виконували різні роботи, а й оволодівали різними вмilostями. Так, у таборі праці і відпочинку, створеному в Шумському повіті Тернопільського воєводства у 1935 році, моральне, фізичне і трудове загартування отримали 173 скаути. За час перебування в таборі вони навчилися надавати першу медичну допомогу, ремонтувати взуття, займатися будівельною і сільськогосподарською справами [25: 297-298].

Значну кількість дітей, підлітків і молодих людей об'єднував Гашомер Гацоїр. Він був поділений на відділення за віковою ознакою: діти 9-10 років (вовчата), молодші підлітки 11-14 років (розвідники), старші підлітки 15-16 років (кандидати в стражі) і молоді люди 17-20 років (стражі). До важливих напрямів соціального виховання в роботі Гашомер Гацоїр слід віднести формування національного світогляду, національної свідомості і самосвідомості засобами історичної освіти, широким використанням у виховній роботі традицій, звичаїв та обрядів єврейської нації, вивчення єврейської мови та літератури [26: 157].

Таким чином, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що у 20-30-х рр. ХХ ст. українські, польські і єврейські дитячі та молодіжні громадські об'єднання брали активну участь у процесі соціального виховання дітей і підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Социальная педагогика: вопросы теории и практики. Методические материалы. – М.: Изд-во АСОПиР и РФ, 1994. – 294 с.
2. Сорочинская Е. Н. Теория и практика подготовки социальных педагогов детско-юношеских объединений. – Ростов н/Д: Ростовский гос. ун-т, 1996. – 185 с.
3. Бочарова В. Г. Социальная микросреда как фактор формирования личности: Дисс. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 1991. – 379 с.
4. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
5. Аксенова Л. И. Социальная педагогика в специальном образовании: Учеб. пособие. – М.: Академия, 2001. – 192 с.
6. Гурьянова М. П. Сельская школа и социальная педагогика: Метод. пособие. – Мн.: Амалгфея, 2000. – 448 с.
7. Овчарова Р. С. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ "Сфера", 2001. – 480 с.
8. Архипова С. П., Майборода Г. Г. Соціальна педагогіка. Навч.-метод. посібник. – Черкаси-Ужгород: Мистецька лінія, 2002. – 268 с.
9. Андреева Г. М. Социальная психология. – М.: Аспект-Пресс, 1997. – 375 с.
10. Днепров Э. Научное обеспечение образования в свете нового педагогического мышления. – М.: Наука, 1989. – 317 с.
11. Кодатенко О. М. Педагогическая поддержка социализации личности подростка: Дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Саратов, 1998. – 226 с.
12. Шептенко П. А., Воронина Г. А. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособие / Под ред. В. А. Сластенина. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

13. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособие. / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Академия, 2002. – 368 с.
14. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т. II. – "Сучасність", 1983. – 416 с.
15. Твердохліб В. Ю. Молодь Західної України у боротьбі за возз'єднання (1919-1939). – Львів: "Думка", 1983. – 251 с.
16. Савчук Б. Український Пласт (1911-1939) / Б. Савчук; упор. О. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. – 268 с.
17. Чубатий А. Наші виховні справи // Сокільські вісті. – Львів, травень 1924.
18. Рожка Й. Перебіг виховних справ Сокільства // Сокільські вісті. – Львів, 1928. – май-червень, 1928. – С. 15.
19. Звідомлення управи Приватної дівочої гімназії Кружка "Рідної школи" / 1920/21 – 1926/27. – Станіславів, 1927. – 49 с.
20. Покора С. Спогади про 20- роки. – Чикаго, 1954. – 112 с.
21. Матеріали Крайової конференції учительства товариства "Рідна Школа" // Рідна Школа. – Львів, жовтень 1927. – Ч. 4. – С. 13.
22. Калинович В. Наша молодь у переломній добі. – Львів, 1926. – 84 с.
23. Związek Harcerstwa Polskiego. Oddział Lwowski. Sprawozdanie za rok ... – Lwow, 1927-1931. – S. 11-17.
24. Olszewski D. Polskie mlodziezowe towarzystwa a wspolczesnosc. – Krakow, 1939. – 157 s.
25. Dawidowicz L. S. The Golden Tradition: Jewish Life and Thoughts in Eastern Europe. – New York, 1967. – 342 p.
26. Dunur B. Israel and the Diaspora. – Philadelphia, 1969. – 371 c.

Матеріал надійшов до редакції 15.09 2009 р.

Романовская Л. И. Деятельность детских общественных объединений 20-30-х гг. XX века на западноукраинских землях как фактор социального воспитания подрастающего поколения.

В данной статье на основании анализа научных позиций целого ряда исследователей определяются основные положения концепции социального воспитания членов детских общественных объединений, которые действовали на территории западноукраинских земель в 20-30-гг. XX века.

Анализируются особенности социально-педагогической деятельности детских организаций разнообразной направленности, а также даётся описание форм, методов и способов осуществления социального воспитания в украинских, польских и еврейских национальных детских общественных объединениях.

Romanovska L. I. The Child's Public Organization Activities in the 20-30-ies of the 20th century on the Western Ukrainian Lands as a Factor of Young Generation Social Upbringing.

On the basis of the scientific works analysis of a number of researchers this article has been shown the main conception of social education of members of child's public organizations that were acting on the territory of Western Ukrainian lands in the 20-30-ies of the 20th century. There has been analyzed the peculiarities of socio-pedagogical activities of child's organization of different spheres in using of various forms and methods in realization of social upbringing in Ukrainian, Polish and Jewish child's national public organization.